

Van tekst naar informatie

Niveaus van intentionele coherentie

Henk Pander Maat

Deze bijdrage gaat over de verhouding tussen twee soorten coherentie in teksten: intentionele en interpretatieve coherentie. Na een inleiding worden eerst verschillende intentionele omgevingen onderscheiden (paragraaf 2) en wordt getoond dat een bepaalde interpretatieve relatie in verschillende van die omgevingen kan optreden (paragraaf 3). Daaruit blijkt dat beide niveaus nodig zijn in analyses van tekststructuur. Het belang en de rol van intentionele coherentie wordt vervolgens verder onderzocht aan de hand van teksten waarin verschillende vragen worden beantwoord over een centrale referent, de zogenaamde multi-topicale structuren (paragraaf 4 en 5). In dit soort teksten zijn de relaties tussen de uitingen voornamelijk intentioneel van aard. Samenvattend worden de verschillende niveaus van interpretatieve en intentionele coherentie op een rij gezet, waarbij blijkt dat de drie intentionele niveaus hiërarchisch geordend zijn (paragraaf 6).

1 Inleiding

Het begrip *tekstcoherentie* kan op twee manieren benaderd worden: vanuit de interpretatie van opeenvolgende taaluitingen en vanuit hun communicatieve doel. In beide benaderingen is de grondgedachte: een coherent geheel is meer dan de som der delen. Sanders en Spooren (1999) kiezen voor het *interpretatieve* perspectief, en definiëren coherentie als datgene wat een tekst maakt tot meer dan de som van de interpretaties van de afzonderlijke uitingen. In een interpretatieve benadering van coherentierelaties kunnen we bijvoorbeeld onderscheid maken tussen causale en comparatieve relaties, of tussen causaal-positieve en causaal-negatieve (ofwel concessieve/adversatieve) relaties. Bovendien kunnen relaties betrekking hebben op de beschreven situaties, dan wel op standpunten daarover, dan wel op de uitgevoerde taalhandelingen zelf. Er is de afgelopen jaren veel gepubliceerd over de manier waarop coherentierelaties vanuit dit oogpunt ingedeeld zouden moeten worden en over de talige markeringservan (Sanders et al., 1992; Pander Maat, 1998; Knott, 2001).

Nu weten we sinds Austin (1975) dat een taaluiting niet alleen propositioneel en illocutionair gekarakteriseerd kan worden, maar ook in termen van beoogde perlocutionaire effecten op hoorders. Daarom is het ook denkbaar om coherentie *intentioneel* te definiëren, dat wil zeggen in termen van het gemeenschappelijke doel van de uitingen, en van de wijze waarop verschillende uitingen bijdragen aan dit doel. Dat is bijvoorbeeld geprobeerd door Grosz en Sidner (1986). Pander Maat (2002) gaat nog een stap verder door het begrip *tekst* als zodanig intentioneel te definiëren als een verzameling uitingen die onderling samenhangen doordat ze een gemeenschappelijk doel dienen. Een voorbeeld van een kwestie die thuishoort in het intentionele perspectief en niet in het interpretatieve, is de vraag wat de centrale uiting is in een tekst of een alinea. Die uiting zal namelijk in het algemeen de uiting zijn die het belangrijkste is voor het communicatieve doel van de tekst als geheel. Het is ook de uiting ten opzichte waarvan de andere uitingen een ondersteunende functie hebben.

De interpretatieve en de intentionele definitie sluiten elkaar natuurlijk niet uit. De vraag is wel hoe beide relatieniveaus zich tot elkaar verhouden. Daarover gaat dit korte artikel.

2 Intentionele omgevingen

Laten we beginnen met de manieren te inventariseren waarop twee opeenvolgende uitingen intentioneel kunnen samenhangen. Het gaat hier dus telkens om verbanden tussen de communicatieve intenties, verbonden aan de afzonderlijke uitingen in een tekst. In Pander Maat (2002) wordt een onderscheid gemaakt tussen twee vormen van samenhang: verbanden tussen een hoofdhandeling en ondersteunende uitingen enerzijds, en verbanden tussen een thema en de uitingen die daarover ‘gaan’ anderzijds. Dit onderscheid, dat nog weinig besproken is in de literatuur (uitzondering: Knott et al., 2001), is een poging om recht te doen aan de observatie dat er in sommige teksten sprake is van een intentionele hiërarchie met een bepaalde uiting als centrum, terwijl in andere teksten de uitingen niet zo zeer verbonden lijken te zijn door hun gemeenschappelijke betrokkenheid op een uiting elders in de tekst, maar door een terugkerende referent.

Laten we de aard van de samenhang tussen hoofdhandeling en ondersteuning nader proberen te omschrijven. Grosz en Sidner (1986) hebben het begrip *dominantie* ingevoerd om de relatie te omschrijven tussen het doel van de tekst als geheel (*DT*) en doelen van afzonderlijke tekstsegmenten of uitingen ($Du^{1...n}$) die daaraan bijdragen. Ook de relatie tussen de doelen van twee afzonderlijke uitingen (bijvoorbeeld *Du1* en *Du2*) kan er een zijn van dominantie, namelijk wanneer een uiting bedoeld is om bij te dragen aan het realiseren van het doel van een andere uiting.

Dominantierelaties kunnen een netwerk vormen dat een hele tekst kan weergeven. De hoogste uiting in dit netwerk noemen we de hoofdhandeling. De relatie tussen hoofdhandeling *U1* en een ondersteunende uiting *U2* is een specifieke vorm van dominantie, waarin niet alleen geldt dat *Du2* bijdraagt aan *Du1*, maar ook dat *Du1* identiek is aan tekstdoel *DT*.

Er zijn verschillende vormen van ondersteuning voor een hoofdhandeling (zie Pander Maat, 1994, 2002), want de intentie achter de centrale uiting heeft verschillende componenten: de auteur wil dat zijn uiting begrijpelijk is, voldoende informatief, inhoudelijk aanvaardbaar en interactioneel acceptabel. Een ondersteunende uiting kan op elk van deze aspecten gericht zijn. Een voorbeeld van een ondersteuning met extra informatie is de tweede zin in “*Piet komt niet. Hij is ziek*”.

Twee uitingen kunnen niet alleen verbonden zijn als hoofdhandeling en ondersteuning, maar ook als twee ondersteuning. In dat geval zijn er nog verschillende mogelijkheden. Wanneer ondersteuning *samengevoegd* worden, wil dat zeggen dat ze gezamenlijk een bepaalde vorm van ondersteuning bieden; zo kan de uitspraak “*Piet is een schaaktalent*” ondersteund worden door “*Hij is 10 jaar en is al kampioen van de schaakclub*”. Wanneer ondersteuning aan elkaar *toegevoegd* worden, wil dat zeggen dat zij onafhankelijk van elkaar hetzelfde soort ondersteuning bieden. Dat gebeurt bijvoorbeeld wanneer na een eerste argument nog een tweede wordt gegeven, ingeleid met *bovendien*. Wanneer verschillende soorten ondersteuning worden gegeven, spreken we van *ongelijksoortige* ondersteuning. In figuur 1 is voor ieder geval ook schematisch aangeduid wat dit betekent voor de constellatie van communicatieve doelen.

In teksten rond een hoofdhandeling wordt één vraag beantwoord, namelijk de vraag die aanleiding geeft tot de hoofdhandeling. Van Kuppevelt (1995) spreekt hier van een *topic-vraag*. De overige uitingen beantwoorden vragen die opkomen naar aanleiding van het antwoord op de hoofdvraag: deze secundaire vragen noemt Van Kuppevelt *subtopicale* vragen. Omdat er maar één topic op het hoogste niveau is, kunnen we teksten en passages rond een hoofdhandeling ook *mono-topicaal* noemen.

Behalve als hoofdhandeling en ondersteuning kunnen twee uitingen ook verbonden zijn als thema en uitwerking daarvan. Vergelijk:

1. (a) Lengte: (b) 25-29 cm.
2. (a) Pimpelmees
(b) Net als de koolmees komt de pimpelmees overal in het land voor. (c) Het is een standvogel.

Uiting (a) kan niet als hoofdhandeling beschouwd worden, omdat hij cruciale informatie ontbeert. Het doel van de eerste uiting is daarom niets anders dan het aanduiden van het *thema* van de tekst, namelijk datgene waarover een of meer vragen zullen worden beantwoord.

De doelconstellatie van teksten rond thema's is complexer dan die van teksten rond een hoofdhandeling. Immers, het doel van de teksten 1 en 2 valt niet *samen* met het doel van een van de uitingen; wel is het aan een van de uitingen *verbonden*. Het doel van de tekst is namelijk, informatie te geven *over*, oftewel een bepaalde vraag te beantwoorden over het thema dat in een van de tekstuitingen aangekondigd is. Overigens wordt niet altijd een aparte uiting besteed aan het introduceren van het thema. In fragment 2 zou de eerste uiting achterwege kunnen blijven zonder dat daarmee het thema en de structuur van de tekst verandert. Uitingen over het thema, uitingen dus waarvan het doel bijdraagt aan het doel van de tekst, noemen we *uitwerkingen* van het thema. Uitwerkingen kunnen onderling weer op twee manieren samenhangen. Ofwel beantwoorden zij gezamenlijk dezelfde vraag over het thema, ofwel beantwoorden zij verschillende vragen daarover. De eerste thematische structuur is *mono-topicaal*, en de tweede *multi-topicaal*. Een voorbeeld van een mono-topicale thematische tekst is een (eenvoudig) verhaal, dat opgevat kan worden als een antwoord op één vraag: wat gebeurde er achtereenvolgens met de hoofdpersoon (zie Klein & Von Stutterheim, 1987). Evenzo kan een instructie worden opgevat als antwoord op de vraag wat de lezer moet doen om een bepaald resultaat te bereiken. Een voorbeeld van een multi-topicale tekst is een lemma uit een encyclopedie, bijvoorbeeld over een land. In zo'n tekst wordt iets gezegd over de oppervlakte van het land, het aantal inwoners, de middelen van bestaan, de taal, de cultuur, enzovoort.

De verschillende uitingen in een thematische tekst realiseren gezamenlijk het tekstdoel. Ook hier is weer sprake van een dominantierelatie tussen het tekstdoel en de verschillende uitingen. (Grosz & Sidner (1986) omschrijven deze specifieke vorm van dominantie als de relatie van *generation*). In het geval van mono-topicale structuren is eenvoudig in te zien dat de afzonderlijke uitingen samen het antwoord op één vraag genereren. In tegenstelling tot bij de structuur met hoofdhandeling bekleedt in deze structuur geen enkele uiting een speciale positie. Geen enkele uiting kan beter worden weggelaten dan een andere uiting. De doelconstellatie van multi-topicale structuren is complexer, omdat vooralsnog onduidelijk is welk tekstdoel gediend wordt met het beantwoorden van verschillende vragen. Op dit probleem komen we terug in paragraaf 4 en verder.

In figuur 1 zijn alle mogelijkheden geïllustreerd met een minimaal voorbeeld en een bijbehorend diagram.

Hoofdhandeling- ondersteuning	1. Piet komt niet. 2. Hij is ziek 1. Je moet een jas aan. 2. Het is koud 1. Het is een goed begin, 2. al komt het wat laat.	
Doelconstellatie	Du2 ondersteunt Du1; Du1=DT	
Samengevoegde ondersteuning	0. Piet is een schaaktalent. 1. Hij is 10 jaar 2. en is al kampioen van de schaakclub.	
Doelconstellatie	(Du1+ Du2) ondersteunt Du0; Du0=DT	
Toevoegende ondersteuning	0. Je moet een jas aan. 1. Het is koud. 2. Bovendien ben je net ziek geweest.	
Doelconstellatie	Du1 ondersteunt Du0 op aspect X; Du2 ondersteunt Du0 op aspect Y; Du0 = DT	
Ongelijksoortige ondersteuning	0. Je moet een jas aan. 1. Het is koud. 2. Neem die groene maar.	
Doelconstellatie	Du1 ondersteunt Du0 op aspect X; Du2 ondersteunt Du0 op aspect Y; Du0 = DT	
Thema-uitwerking	1. Lengte: 2. 25-29 cm.	
Doelconstellatie	Du2 ondersteunt DT DT = I(u1): Informeren over u1 of element daaruit;	
Samengevoegde uitwerkingen (mono-topicaal)	0. <u>Besluitenlijst</u> 1. Piet schrijft een brief aan het bestuur. 2. Klaartje maakt de nieuwe folder	
Doelconstellatie	(Du1+ Du2) ondersteunt I(u0); DT = I(u0)	
Ongelijksoortige uitwerkingen (Multi-topicaal)	0. <u>Pimpelmees</u> 1. Net als de koolmees komt de pimpelmees overal in het land voor. 2. Het is een strandvogel.	
Doelconstellatie	Du1 ondersteunt I1(u0); Du2 ondersteunt I2 (u0); DT = I1 + I2?	

Figuur 1 Intentionele omgevingen voor de relatie tussen twee uitingen 1 en 2
Legenda: DT = tekstdoel; Du1 = doel uiting 1; I(u0) = informeren over element uit u0

3 Waarom intentionele relaties nodig zijn, deel 1

In de interpretatief georiënteerde literatuur over coherentierelaties worden allerlei relaties onderscheiden: causale relaties, conditionele relaties, comparatieve relaties, chronologische relaties, concessieve relaties en contrastrelaties. De vraag is nu in welke intentionele omgeving zulke interpretatief omschreven relaties kunnen optreden.

In hun invloedrijke ‘rhetorical structure theory’ (RST) hebben Mann en Thompson (1988) aan iedere retorische (dat wil zeggen interpretatieve) relatie een bepaald intentioneel profiel gekoppeld. Zo zeggen zij bijvoorbeeld dat de *Evidence*-relatie gepaard gaat met de intentie om de acceptatie van een bepaalde propositie bij de hoorder te vergroten, en dat de *Motivation*-relatie gekenmerkt wordt door de intentie om het verlangen van de hoorder te vergroten om een bepaalde actie uit te voeren. Er zijn ook een groot aantal relaties in RST - Mann en Thompson noemen ze de ‘subject-matter’ relaties - waarbij het bedoelde effect niet meer is dan dat de lezer de relatie herkent. Deze intentie geldt bijvoorbeeld voor *oorzaak-gevolg* relaties en *elaboratie*-relaties zoals *geheel-deel*.

Een ander intentioneel concept in RST is het onderscheid tussen nucleus en satelliet: de nucleus is de uiting die het belangrijkste is voor het communicatieve doel van de schrijver. De noodzaak om aan elke interpretatieve relatie een verdeling tussen nucleus en satelliet toe te kennen, leidt tot eigenaardige gevolgen. Zo maken Mann en Thompson (1988) onderscheid tussen non-volitionele gevolg-oorzaak-relaties en non-volitionele oorzaak-gevolg-relaties. In de gevolg-oorzaak-relatie vormt het gevolg de nucleus, in de oorzaak-gevolg-relatie de oorzaak. Deze verdubbeling zou niet nodig zijn wanneer het intentionele niveau niet als inherent aan iedere relatie zou worden opgevat, maar als een apart niveau van analyse. Dat zou ook het probleem oplossen dat oorzaak-gevolg-relaties niet altijd een hoofdhandeling kennen, en ook kunnen voorkomen in samenvoegingen; dat is bijvoorbeeld zo wanneer een vraag als “*Hoe kon dit gebeuren*” een causale keten als antwoord krijgt.

Op de koppeling tussen retorische relaties en intenties is ook kritiek gekomen van Moore en Pollack (1992) en Moore en Paris (1993), auteurs die werken aan het ontwikkelen van automatische tekstgeneratoren voor adviessoftware. Zij vinden dat een relatie zowel op inhoudelijk als op intentioneel niveau beschreven moet worden. Met andere woorden, het tekstgeneratiesysteem moet zowel weten *wat* er gezegd wordt, als *waarom* dit gezegd wordt. Wanneer bijvoorbeeld een adviesstelsel iets zegt over een stuk gereedschap, bijvoorbeeld welke kleur het heeft of waar het ligt of hoe zwaar het is, is het van belang dat het systeem weet waartoe deze elaboratie gerealiseerd wordt. Het doel kan zijn de gebruiker te helpen bij de identificatie van het gereedschap, maar ook de gebruiker te leren om het gereedschap te gebruiken. Dat maakt verschil voor de kenmerken die in de elaboratie-relatie worden gerealiseerd. Het maakt ook verschil voor de reacties die het systeem moet kunnen geven op vragen van een gebruiker die iets niet begrijpt. Het systeem kan namelijk alleen verstandig reageren wanneer het kennis heeft over het doel van de uiting.

Niet alleen bij de subject-matter relaties blijkt het nodig om intenties te specificeren. Het probleem doet zich ook bij andere relaties voor. Zo is de *evidence*-relatie in RST intentioneel omschreven als persuasieve relatie; deze suggestie is ook bij andere auteurs terug te vinden wanneer zij spreken over epistemische coherentierelaties. Deze persuasieve intentie is echter te krap om alle gevolgtrekkingsrelaties te verantwoorden die denkbaar zijn. Deze relaties worden namelijk niet alleen gebruikt om te argumente-

ren, maar ook om *uit te leggen*. Onder uitleg verstaan we dan een antwoord op de vraag *waaruit kan dat worden afgeleid* of *wat valt daaruit af te leiden* (zie ook Pander Maat, 2002). Enkele voorbeelden van dergelijke relaties:

3. Een derde van de 6 % vakantiegeld gaat eraf. Van de drie weken vakantie gaat er dus een naar de belasting.
4. Na het gereedkomen van het groot Noord-Hollands Kanaal had de rede van Texel afgedaan. Er ankerden geen koopvaarders meer en dus was er geen nering meer in Oudeschild.

Het valt moeilijk vol te houden dat in deze fragmenten een persuasieve doelstelling in het spel is. In het eerste fragment wordt geprobeerd de consequenties van de belastingheffing op vakantiegeld beeldend weer te geven. In het tweede fragment, dat deel uitmaakt van een historische beschrijving, wordt duidelijk gemaakt dat de teloorgang van Oudeschild onvermijdelijk was gegeven de omstandigheden.

In de interpretatief georiënteerde literatuur over coherentierelaties vallen zowel argumentatieve als “uitleggende” gevolgtrekkingen onder de noemer epistemische relaties. Het blijkt echter dat van de interpretatieve kernbetekenis van de epistemische relatie, namelijk de mogelijkheid om de ene uitspraak af te leiden uit de andere uitspraak, op twee manieren gebruik kan worden gemaakt.

Er zijn ook meer structurele argumenten voor het onderscheiden van interpretatieve en intentionele informatie over relaties. Die argumenten hebben te maken met het feit dat tussen twee uitingen met een bepaalde interpretatieve relatie verschillende hiërarchische verhoudingen kunnen bestaan in de intentionele structuur van de tekst. Hierboven is dat al gesignaleerd ten aanzien van descriptieve oorzaak-gevolg-relaties, maar het probleem doet zich ook voor bij epistemische (c.q. pragmatische) relaties. Bij epistemisch causale relaties wordt bijvoorbeeld vaak aangenomen dat het conclusie-segment centraal staat. Maar zelfs dat is niet onder alle omstandigheden het geval. Het volgende fragment is het begin van het weerpraatje aan het eind van een NOS-Journaal (30-06-2002), waarin het direct voorafgaande item ging over het enorme aantal bezoekers op het Parkpop Festival van die dag:

5. Dat wordt afzien vanavond bij Parkpop, want de bewolking wordt steeds dikker, en het gaat regenen en ook steeds harder waaien.

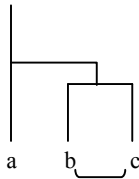
In dit fragment wordt een conclusie (“*dat wordt afzien*”) onderbouwd door een weersvoorspelling. In de context van het weerbericht is de eerste uiting echter niet meer dan een opstapje naar het hoofdthema: het weer.

Variatie in intentionele omgeving is ook mogelijk voor negatief causale (contrastieve) relaties, zoals die tussen (b) en (c) in de volgende fragmenten.

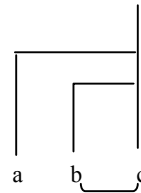
6. (a) Theo is een geweldig schaaktalent. (b) Hoewel hij pas tien jaar is, (c) won hij zondag glansrijk het jaarlijkse toernooi van zijn schaakclub.
7. (a) Zondag heeft Theo meegedaan met het jaarlijkse toernooi van zijn schaakclub. (b) Hoewel hij pas tien jaar is, (c) won hij het toernooi glansrijk.

In beide fragmenten is de relatie negatief causaal en voorwaarts. Er valt te twisten over de vraag of de relatie semantisch is (“*ondanks het feit dat hij tien jaar is ...*”), dan wel epistemisch (“*uit het feit dat hij tien jaar is, volgt niet dat hij niet ...*”), maar op dit punt is er geen verschil tussen beide fragmenten. Desondanks verschillen de twee fragmenten in structuur. In 6 wordt een conclusie ondersteund met behulp van twee samengevoegde uitingen, zie figuur 2; (b) en (c) functioneren gezamenlijk als een argumentatieve eenheid die sterkere ondersteuning levert voor de stelling (a) dan (c) op

zichzelf zou doen. In 7 daarentegen lijkt uiting (c) te functioneren als hoofdhandeling, omdat hij het antwoord levert op de vraag hoe het toernooi voor Theo is afgelopen. De eerste uiting roept deze vraag slechts op en kan dus niet de hoofdhandeling zijn. De tweede uiting levert niet het antwoord op de vraag en moet daarom worden ondergeschikt als een soort van kanttekening, zie figuur 3.

Figuur 2 Fragment (6)

Figuur 3 Fragment (7)

De conclusie is dat zowel positief causale relaties als negatief causale relaties in verschillende intentionele structuren kunnen voorkomen. Daarmee is de noodzaak van een apart intentioneel beschrijvingsniveau voor tekstsamenhang verder aannemelijk geworden.

Er zijn echter grenzen aan deze structurele opties, en deze grenzen gelden niet alleen voor causale relaties, maar ook voor comparatieve relaties (Pander Maat 1999) en voor relaties van temporele opeenvolging. Al deze relaties kunnen slechts voorkomen in de volgende soorten omgeving:

- Hoofdhandeling – ondersteuning (positief en negatief causaal);
- Samengevoegde ondersteuning (positief en negatief causaal, positief en negatief comparatief, temporeel);
- Toegevoegde ondersteuning (met name positief causaal epistemisch);
- Samengevoegde thema-uitwerkingen (causaal, temporeel).

Dit zijn allemaal *mono-topicale* structuren, met andere woorden: er wordt slechts één vraag beantwoord door de gecombineerde uitingen.

Ongelijksoortige ondersteuning en ongelijksoortige thema-uitwerkingen ontbreken. Structuren met ongelijksoortige ondersteuning zijn nog relatief hecht in die zin dat één communicatief doel domineert, namelijk het succesvol realiseren van de centrale uiting. Voor de thematische ongelijksoortige structuur, hierboven *multi-topicaal* genoemd, geldt dat niet. In figuur 1 kon daarom geen helder antwoord gegeven worden op de vraag wat nu het tekstdoel voor deze structuur is. Op deze vraag gaan we nu dieper in. Het antwoord op die vraag levert ons het tweede hoofdargument voor onze stelling dat intentionele relaties een zelfstandige rol moeten spelen in de beschrijving van tekststructuren.

4 Een voorbeeld

8. Fragment uit een geneesmiddelenbijsluiter

Wat is Semap?

Semap zijn groene, platte tabletten. De ene kant heeft een breuklijn. Op de andere kant staat: Janssen. Semap zit in strips met 12 tabletten.

Semap tabletten 20 mg zijn in het Register van Geneesmiddelen ingeschreven onder RVG 06603 op naam van Janssen-Cilag B.V., Postbus 90240, 5000 LT Tilburg.

Elke tablet bevat 20 mg penfluridol. Dat is de stof die zorgt voor de werking van Semap. Penfluridol is werkzaam tegen psychosen. Dat zijn bepaalde stoornissen in de hersenen.

De tabletten bevatten verder hulpstoffen: lactose, maïszetmeel, saccharose, polyvidon, talk, magnesiumstearaat, indigotine (E132) en chinolinegeel (E104).

Fragment 8 illustreert een aantal terugkerende kenmerken van multi-topicale teksten:

- Multi-topicale informatie wordt vaak gerealiseerd met een zogenaamd constant patroon (Onrust et al., 1993): verschillende predikaten worden gekoppeld aan een gelijkblijvend argument.
- Multi-topicale informatie is in het algemeen feitelijk van aard.
- Multi-topicale informatie wordt zelden verbonden door verbindingswoorden. Dit gegeven vormt een sterk argument voor het onderscheid tussen mono- en multi-topicale eenheden. Het blijkt dat de samenhang in multi-topicale eenheden zich in het algemeen onttrekt aan linguïstische codering.
- De interpretatie van multi-topicale informatie is volgorde-neutraal.
- Multi-topicale informatie hoeft niet in een lopende tekst te worden weergegeven, maar kan ook aangeboden worden met behulp van tussenkopjes, waarin de deeltopics worden aangeduid. Ten aanzien van de administratieve geneesmiddeleninformatie in 8 stellen Maes et al. (1996) zelfs een tabelvorm voor.

De laatste drie observaties kunnen als volgt worden samengevat: multi-topicale informatie heeft een 'losse' structuur. Onze taak is nu om na te gaan wat deze losse structuur ondanks alles bijeen houdt. Tot dusver had de intentionele component alleen tot taak om de doelgerichte hiërarchie in mono-topicale passages te specificeren. Maar het is duidelijk dat voor multi-topicale passages andere vormen van intentionele samenhang omschreven moeten worden.

5 Twee soorten intentionele structuur voor multi-topicale teksten: taakgerichte en catalogus-eenheden

In de literatuur worden teksten zoals bovenstaand meestal *beschrijvingen* genoemd (zie bijvoorbeeld Heinemann & Viehweger, 1991; Wehrlich, 1983). In de meeste analyses komen beschrijvingen aan de orde van het uiterlijk van plaatsen, organismes of apparaten: de beschrijvingen gaan vaak over ruimtelijk voorstelbare entiteiten. Zelden wordt echter de vraag gesteld wat nu precies de aard is van de samenhang tussen beschrijvende uitingen. Het lijkt erop dat men ervan uitgaat dat deze samenhang voortkomt uit het beschreven object.

Dit is een weinig bevredigende opvatting: een object laat zich namelijk op oneindig veel aspecten oneindig gedetailleerd beschrijven, dus het object zelf bepaalt de tekststructuur niet. Bovendien kunnen beschrijvingen natuurlijk ook gaan over niet-zintuiglijke objecten zoals landen en literaire stromingen. Een uitspraak over samenhang zou eigenlijk iets moeten zeggen over de vraag waarom bepaalde uitingen ge-

combineerd worden, en in welke zin de combinatie van uitingen meer oplevert dan de som der delen.

Deze meerwaarde van de combinatie kan in principe zowel gezocht worden op het niveau van de *interpretatie* van de uitingen als op het niveau van een gemeenschappelijk communicatief *doel*. Echter, qua interpretatie zijn de uitingen in beschrijvingen vaak echter onafhankelijk van elkaar, afgezien van referentiële verbanden: veelal keert eenzelfde referent in de meeste uitingen terug, vaak in een vorm die interpretatief afhankelijk is van de context. Maar een dergelijk verband geeft niet de vorm van interpretatieve meerwaarde die Sanders en Spooren (1999) bedoelen wanneer zij spreken over coherentierelaties.

Voor zover wij beschrijvende sequenties als coherent willen zien, moeten wij de samenhang dus eerder zoeken op het terrein van het doel van de tekst (zie Lentz & Pander Maat, 2004). Neem bijvoorbeeld teksten van het genre *signalement*, zoals we die bijvoorbeeld aantreffen op de website van de Nederlandse politie. De functie van de beschrijving in het signalement is duidelijk: lezers die de betreffende persoon gezien hebben, in staat stellen om hem te identificeren als mogelijke pleger van een misdrijf, zodat zij eventuele informatie aan de politie kunnen doorgeven (zie Pander Maat, 1990 over de zgn. doelhandelingen).

Deze vorm van gezamenlijkheid verschilt van de mono-topicale samenvoegingen die wij eerder hebben geïllustreerd in figuur 1. Bij die samenvoegingen ging het om uitingen die samen een vraagtopic hebben, terwijl de uitingen uit een signalement dat niet altijd hebben. De meeste uitingen in signalementen gaan over de vraag “*hoe zag de dader eruit*”, maar we komen ook uitingen tegen over de taal die iemand spreekt, over hoe hij werd genoemd door andere daders en over het al of niet dragen van een vuurwapen. Is het dan niet mogelijk om als topicvraag hier aan te nemen “*waaraan is dader 1 te herkennen?*”? Nee, want aan die vraag is te zien dat hij eerder het *doel* van de informatie aanduidt (*iemand herkennen*) dan de aard ervan. Hetzelfde bezwaar geldt voor een vraag als “*Wat zijn de distinctieve kenmerken van dader 1?*” Ook in deze vraag wordt verwezen naar een bepaald gebruik van informatie, namelijk het kunnen herkennen van een persoon aan de genoemde kenmerken.

Een ander voorbeeld van een multi-topicale tekst met een duidelijke taakgerichte functie vormt de *huisbeschrijving* die wordt opgesteld door een verkopende makelaar. Deze tekst moet iemand die een huis zoekt in staat stellen om te beoordelen of dit huis aantrekkelijk genoeg is om actie te ondernemen. In principe is alle descriptieve informatie in deze tekst mogelijk relevant voor dat beoordelingsdoel, met uitzondering van gegevens over de makelaar, die dient om de eventuele actie zelf mogelijk te maken. Niet alle lezers zullen geïnteresseerd zijn in dezelfde informatie: sommige lezers gaat het om de indeling en de oppervlakte van het huis, anderen gaat het vooral om de wijk, enzovoort. Teksten als deze hebben dus het karakter van een buffet waaruit men zijn maaltijd kan samenstellen. Hetzelfde geldt voor signalementen: verschillende voorbijgangers kunnen verschillende elementen uit het signalement gebruiken om vast te stellen of zij de betreffende persoon gezien hebben. Desondanks mogen we wel aannemen dat de meeste lezers van huisbeschrijvingen en signalementen meer dan één element zullen gebruiken. Maar beslissend is dat de meeste lezers de hele tekst doorkijken op zoek naar relevante informatie. Daarom mogen we zeggen dat de uitingen in de tekst gezamenlijk een functie hebben.

Duidelijk is tot zover dat sommige multi-topicale teksten ertoe dienen om een bepaalde handeling ten aanzien van het beschreven object mogelijk te maken. Maar waartoe dient nu de geneesmiddelbeschrijving uit 8? Ten aanzien van een geneesmid-

del vermeldt de bijsluiter altijd verschillende gegevens: het uiterlijk van het middel, de werkzame stof, de hulpstoffen, de verpakkingswijze en het nummer van inschrijving in het register van geneesmiddelen. Pander Maat en Lentz (1994) beweren dat het hier gaat om uitingen die de lezer in staat moeten stellen te bepalen of hij het juiste middel in handen heeft, en Maes et al. (1996) denken er net zo over. Het is echter niet mogelijk om alle uitingen op deze manier te vatten: de hulpstoffen in het middel helpen niet bij de identificatie ervan, evenmin als het inschrijvingsnummer. In bijsluiters dienen bepaalde gegevens simpelweg vermeld te worden vanwege de wet.

In beschrijvende teksten over vogels (en andere dieren) zijn dezelfde intentionele complicaties aan te treffen. Vogels worden vaak beschreven met behulp van vaste subthema's, zoals kenmerken, gedrag en verblijf. Deze informatie kan helpen bij de identificatie van de vogel. Echter, meer uitgebreide teksten over vogels geven ook informatie over de grootte, de voortplanting, het voedsel, de eventuele trek en de aantallen waarin de soort voorkomt. Deze informatie kan niet meer worden gezien als taakgericht verbonden, uitgezonderd schoolse contexten waarin het onthouden en reproduceren van informatie een doel op zichzelf kan zijn.

We zouden kunnen zeggen dat de geneesmiddelbeschrijving en de vogelbeschrijving eenheden zijn in een *catalogus*. Wat is het doel van het catalogiseren? Hier wordt informatie over het object bijeen gebracht die niet zozeer een praktische handeling mogelijk maakt, maar die dient ter *classificatie of registratie*. We kunnen natuurlijk zeggen dat registreren en classificeren ook handelingen zijn ten aanzien van het beschreven object, maar zij verschillen toch duidelijk van praktische handelingen als identificeren en beoordelen.

Wanneer informatie wordt gecatalogiseerd, is er geen sprake meer van gezamenlijk functioneren van informatie-elementen. De informatie wordt bijeen gebracht op één plaats, in een vaste structuur, met de bedoeling dat zij later goed kan worden teruggevonden. De eenheid is vaak opgedeeld volgens conventionele subthema's die disciplinegebonden of wettelijk verplicht zijn.

We komen hiermee aan de grenzen van het begrip *tekst*. Het ordenen en beschikbaar stellen van *informatie* is iets anders dan een tekst schrijven. Wie een tekst schrijft stelt zich een lezer voor die de tekst als geheel tot zich neemt, en wel in de aangeboden volgorde. Ook al is hij niet in alle uitingen even geïnteresseerd, potentieel is iedere uiting relevant. Kortom, de tekst correspondeert met een potentieel verwerkingspad voor de lezer. Een eenheid in een catalogus is van meet af aan ontworpen op selectief lezen. Iedere uiting is een autonome, informatieve eenheid. De informatie is niet gericht op een specifieke taak maar op een veelheid van taken ten aanzien van het beschreven object.

6 Niveaus van samenhang: illustratie en conclusies

Ten slotte zullen we aan de hand van de analyse van een korte tekst demonstreren hoe de verschillende niveaus van intentionele coherentie in elkaar grijpen. Vergelijk het volgende korte fragment uit voorbeeld 8.

- 8a. (1) Semap zijn groene, platte tabletten. (2) De ene kant heeft een breuklijn. (3) Op de andere kant staat: Janssen. (4) Semap zit in strips met 12 tabletten. (5) Semap tabletten 20 mg zijn in het Register van Geneesmiddelen ingeschreven onder RVG 06603 op naam van Janssen-Cilag B.V., Postbus 90240, 5000 LT Tilburg.

In dit korte fragment zijn minstens drie niveaus van coherentie aanwezig. De vijf uitingen als geheel vormen een *catalogus-eenheid*, waarin verplichte informatie wordt gegeven over het geneesmiddel. De uitingen 1-4 vormen daarbinnen een *multi-topicale taakgerichte eenheid* met als doel de lezer in staat te stellen om het geneesmiddel te identificeren. Deze eenheid valt zelf weer uiteen in de uitingen 1-3 over het uiterlijk van de tabletten en uiting 4 over de verpakking. De eenheid 1-3 valt weer uiteen in uiting 1 over de kleur en vorm en de uitingen 2-3 over de tekens op de tabletten. Alleen voor de uitingen 2-3 is het volgende beschrijvingsniveau relevant, namelijk dat van de *mono-topicale eenheid*. Ten slotte valt er nog te twisten over de vraag of deze twee uitingen ook een *interpretatieve coherentierelatie* onderhouden. Sommige auteurs zouden wellicht spreken van een ruimtelijke relatie tussen de situaties die in beide uitingen beschreven worden. Men kan echter ook verdedigen dat de relatie tussen deze twee uitingen puur referentieel van aard is; in dat geval zouden in deze tekst de klassieke vormen van relationele coherentie geheel ontbreken.

Ik besluit met een aantal korte conclusies en stellingen. Ten eerste blijkt dat het alledaagse begrip *tekst* verwijst naar *een verzameling zeer uiteenlopende vormen van samenhang*, die onderling hiërarchisch geordend kunnen worden: een catalogus-eenheid kan meerdere multi-topicale eenheden bevatten, die op hun beurt weer meerdere mono-topicale eenheden kunnen herbergen. Alleen binnen deze laatste eenheden vinden we mogelijk klassieke interpretatieve coherentierelaties, en verbindingswoorden die deze relaties expliciet maken.

Ten tweede: het niveau van de taakgerichte eenheid en dat van de catalogus eenheid is niet linguïstisch gecodeerd. Voor beide niveaus geldt dat de teksten zijn opgebouwd als een reeks uitspraken rond een centrale referent, die anaforsch of elliptisch gerealiseerd wordt; in beide gevallen ook is het gebruikelijk om teksten te organiseren rond expliciet aangeduide subthema's. Alleen met behulp van *culturele kennis* omtrent *tekstgenres* valt vast te stellen op welk niveau een multi-topicale eenheid samenhangt.

Een derde conclusie betreft het begrip *thema*, dat tot dusverre vaak wordt genoemd in verband met multi-topicale eenheden. Onze analyses leren echter dat het begrip niet thuishoort in een theorie over tekstsamenhang. Het is niet namelijk datgene wat samenhang verschaft. Het is ofwel de taak, ofwel de culturele normering van een bepaalde catalogisering die dat doet.

Ten slotte: hoewel de catalogus-eenheid en de multi-topicale eenheid vormen zijn van intentionele coherentie, moet het begrip *intentie* in deze context niet worden misverstaan. Het gaat hier niet om een auteur die streeft naar een bepaalde cognitieve representatie van de uitingen en hun onderlinge relaties bij de lezer. De intentie van de auteur is niet meer of minder dan informatie beschikbaar te stellen die voor de lezer als geheel voldoende is voor het uitvoeren van een of meer taken. Veel meer dan bij de klassieke mono-topicale eenheden het geval is, beslist de lezer hier zelf over zijn of haar cognitieve representatie.

Literatuur

- Austin, J.L. (1975). *How to do things with words* (2e ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Grosz, B.J. & Sidner, C.L. (1986). Attention, intentions and the structure of discourse. *Computational Linguistics*, 3, 175-204.
- Heinemann, W. & Viehweger, D. (1991). *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

- Klein, W. & Stutterheim, C. von (1987). Quaestio und referentielle Bewegung in Erzählungen. *Linguistische Berichte*, 109, 163-183.
- Knott, A. (2001). Semantic and pragmatic relations and their intended effects. In T. Sanders, J. Schilperoord & W. Spooren (Eds.), *Text representation: Linguistic and psycholinguistic aspects* (pp. 127-151). Amsterdam: John Benjamins.
- Knott, A., Oberlander, J., O'Donnell, M. & Mellish, C. (2001). Beyond elaboration: the interaction of relations and focus in coherent text. In T. Sanders, J. Schilperoord & W. Spooren (Eds.), *Text representation: Linguistic and psycholinguistic aspects* (pp. 181-196), Amsterdam: John Benjamins.
- Kuppevelt, J. van (1995). Discourse structure, topicality and questioning. *Journal of Linguistics*, 31, 109-147.
- Lentz, L. & Pander Maat, H. (in press). Functional Analysis for Document Design. *Technical Communication* (Vol. 51).
- Maes, F., Ummelen, N. & Hoeken, H. (1996). *Instructieve teksten. Analyse, ontwerp en evaluatie*. Bussum: Coutinho.
- Mann, W.C. & Thompson, S.A. (1988). Rhetorical Structure Theory. Toward a functional theory of text organization. *Text: an Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 8, 243-281.
- Moore, J.D. & Paris, C.L. (1993). Planning text for advisory dialogues: capturing intentional and rhetorical information. *Computational Linguistics*, 19, 651-694.
- Moore, J.D. & Pollack, M.E. (1992). A problem for RST: The need for multi-level discourse analysis. *Computational Linguistics*, 18, 537-544.
- Onrust, M., Doeve, R. & Verhagen, A. (1993). *Formuleren*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Pander Maat, H. (1990). Leestaken in beroepssituaties. *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 3, 161-179.
- Pander Maat, H. (1994). Coherenterelaties hebben zowel semantische als pragmatische aspecten. In A. Maes, P. van Hauwermeiren & L. Van Waes. *Perspectieven in taalbeheersingsonderzoek* (pp. 118-129). Dordrecht: ICG Publications.
- Pander Maat, H. (1998). Classifying negative coherence relations and negative connectives. *Journal of Pragmatics*, 30(1998), 177-204.
- Pander Maat, H.L.W. (1999). The differential linguistic realization of comparative and additive coherence relations. *Cognitive Linguistics*, 2, 147-184.
- Pander Maat, H. (2002). *Tekstanalyse*. Coutinho, Bussum.
- Sanders, T. & Spooren, W. (1999). Communicative intentions and coherence relations. In W. Bublitz, U. Lenk & E. Ventola (Eds.), *Coherence in spoken and written discourse* (pp. 235-250). Amsterdam: John Benjamins.
- Sanders, T., Spooren, W. & Noordman, L. (1992). Toward a taxonomy of coherence relations. *Discourse Processes*, 15, 1-35.
- Werlich, E. (1983). *A text grammar of English*. Heidelberg: Quelle & Meyer.